

ХУДОЖНІ ДОМІНАНТИ «ОПОВІДОК З ЖІНОЧОЇ ТОРЕБКИ» ОКСАНИ ДУМАНСЬКОЇ

Розглядаються смислотворчі й поетикальні особливості «Оповідок з жіночої торібки» Оксани Думанської з метою виявлення специфіки художнього мислення авторки.

Ключові слова: *поетика, художня домінанта, художнє мислення, смислотворення, О. Думанська.*

Рассматриваются смыслообразовательные и поэтические особенности «Рассказики из дамской сумочки» Оксаны Думанской с целью выявления специфики художественного мышления писательницы.

Ключевые слова: *поэтика, художественная доминанта, художественное мышление, смыслообразование, О. Думанская.*

The sence-forming and poetic peculiarities of "The Stories of The Lady's Bag" by Oxana Dumanskaya are treated in the aspect of the artistic consciousness.

Key words: *poetics, artistic dominant, artistic consciousness, sence-formation, O. Dumanska.*

Визначати специфіку вираження художнього мислення в сучасній українській літературі - справа складна, оскільки її оцінка ще не вироблена. Можемо лише стверджувати, що письменники намагаються не просто сказати нове слово в літературі чи вияскравитися як митці. У кожного власне завдання. Хтось випробовує сили в осягненні постмодерністської естетики; інший пережив постмодернізм як свідомісну домінанту й переходить на новий етап, що дослідники назвали післяпостмодернізмом і в якому відчутна спроба створити нову систему цінностей, сформувані новий погляд на світ і способи його інтерпретації в літературному творі; залишилися й такі письменники, які продовжують традиції модерної чи класичної літератури. Таких стає все менше. Однак зустрічаються твори, у яких відчутне авторське прагнення якщо не поєднати різновекторні тенденції, то виробити щось нове, що було б не примітивним, як відверто розважальна література, не настільки «субкультурним» та орієнтованим на вузьку аудиторію, як постмодерністська творчість, і не настільки рафінованим, як модерністська, чи тенденційно-детермінаційним, як реалістична. До таких творів належать «Оповідки з жіночої торібки» Оксани Думанської.

Творчість Оксани Думанської - яскраве явище в сучасній українській літературі. Сама - неординарна особистість, про що свідчать інтерв'ю з нею, присудження їй премії імені Дмитра Нитченка за оборону українського слова та

літературної премії імені Ірини Вільде, а також той факт, що, прийшовши у літературу вже в цьому тисячолітті і маючи п'ятдесят років, встигла вийти із Спілки письменників України і завоювати прихильників своїм живим словом. Її творчість ще не отримала належної уваги дослідників, але її твори говорять самі за себе, і прискіпливий погляд літературознавців ще звернеться до її творів як таких, що репрезентують певний тип літературної свідомості. Метою нашої статті є виявлення художньо-поетикальних домінант збірки «Оповідки з жіночої торібки» цієї письменниці.

Збірка складається з невеличких творів, кожен з яких висуває актуальну проблему. Основна оповідна настанова авторки - простота. Приваблюють майже чеховський лаконізм і добрий незлобивий гумор. В оповідках наявні риси, що в творах одних авторів є здобутком, а в інших -вадою. Складається враження, що оповідки написані жінкою для жінок, навіть назва налаштовує на таке сприйняття. Однак прямолінійність у розкритті заявленої теми і поетикальна неоднозначність-суперечливі й доповнюючі одна одну риси. Мажорна загальна емоційна тональність налаштовує на поверхове сприйняття. Та проблеми, яких торкається письменниця, одним помахом руки не вирішити. Взагалі, справжня література, за висловом В. Габора, і не повинна вирішувати питання, а лише їх ставити [1, с. 167.]. Кожна історія - то проблема. Невипадково всі вони об'єднані образом «торібки». З одного боку, виникає алюзія до новорічної торби Діда Мороза, у якій чимало подарунків, очікуваних та не завжди передбачуваних, що завжди приносять задоволення й надії на здійснення мрій, а з іншого - виникає уявний образ дамської сумочки, у якій численні необхідні речі, що мають бути напохваті у кожній справжньої жінки. «В сумке тушь, расческа, туфли», - як у відомій пісні Алли Пугачової. Отже, обумовлюється можливість поєднання різноматематичних і різностильових історій. На домінування прийому сповіді чи оповідного принципу автобіографічності налаштовує жанровий підзаголовок: спомини та згадки. І це підтверджує перше ж речення першої оповідки: «Будь-хто може визначити мої роки, якщо скажу, що на початку шістдесятих я вже вивчилася на скульптора й отримала призначення на промислове підприємство, що штампувало голови давно померлого вождя» [2, с. 6]. Тут звучить серйозна заявка на стилістику подальшої оповіді. Вона провокує читацьку увагу одразу декількома факторами. Мова буде йти про речі, що хвилюють емоційну оповідачку, тобто оповідь обіцяє бути яскравою і енергійною. Сама оповідачка - людина освічена (має вищу освіту за престижною спеціальністю), з життєвим досвідом (безпосередньо заявляє про свій вік, уже пенсійний), проте активна (про що свідчить молодечий запал мовлення), з оригінальним поглядом на світ (активне особистісне формування припало на шістдесяті роки - часи культурної відлиги), сучасно-іронічним світобаченням (чого варта тільки метонімічна згадка про підприємство, що «штампувало голови

вождя»). Вибір такого типу розповідача - вдала знахідка для авторки, яка розраховує на підготовленого читача. Будь-який читач знайде в мініатюрі цікаве для себе - оригінально поданий сюжет, влучні стислі характеристики, яскравий гумор, однак приваблює у стилі письменниці ще одна деталь - активне використання прийому недосказаності. Як і в наведеному вище прикладі, читач, який володіє історичним контекстом, здогадається, що мова йде про Леніна, який помер значно раніше Сталіна. На початок шістдесятих років Сталін у свідомості народу ще сприймався «живее всех живых». Іншими часто вживаними прийомами, зумовленими «Я-нарацією», є раптовий перехід від однієї сюжетно-композиційної частини твору до наступної, незначні за обсягом та вагомі для витворення сенсу ретроспекції героїні, що надають твору динамічності й легкості звучання, витворюють ефект живого мовлення. Вмотивованою видається і ненав'язлива дидактичність, що супроводжує кожен текст. Цікавим прийомом так само вважаю вибір типу героїні-оповідачки. Саме тип, тому що образ оповідачки змінюється в кожному творі, але частково. Психотип залишається незмінним, варіюється лише професія, або взагалі професія не наголошується. Наявність цього компонента визначається подальшим сюжетом, адже саме образ оповідачки вмотивовує виникнення ситуації та визначає тип реакції героїні. Так, освіченість і широкий погляд на життя героїні оповідки «Альтернативне весілля» уможливив збереження її цілісності як особистості і також національної гідності й самосвідомості у складних умовах тоталітарного режиму. Складний висновок робиться з нескладного сюжету, поданого у двох площинах свідомості героїні, де сполучаються минуле із сучасністю. Привід до спогаду - весілля онуки. Героїня жодним словом не обмовлюється про жахи та репресії радянської епохи, наявні лише натяки та недомовки, що створюють емоційний фон, як-от в епізоді, де згадує наслідки власного весілля: «-...Ваша Марійка брала шлюб у церкві? - питала маму місцева активістка. - Хто вам таке сказав? - намагалася не ховати очей мама» [2, с. 6]. До того ж, порівняймо семантично-емоційне поле, витворене добором лексики та синтаксичних конструкцій в описі часу, коли в людині знищувалося все людське, та теперішнього часу вільного виявлення сокровенного. Ситуація підготовки до весілля замість аури піднесення й щасливого очікування викликає в читача явно негативні емоції, адже герої вимушені приховувати від оточуючих свої почуття й наміри: «Під районним загсом уже стояв мій майбутній чоловік, який так само тихенько *втік* з обіду на «пошту», *не сказавши правди колегам*, котрі після роботи *затягли б* його на пиво» (виділення моє - І.К.) [2, с. 6]. Наступний епізод нагадує лаконічну енциклопедичну відсторонену оповідь, розраховану на тих, хто народився після описуваних подій: «Тоді слово «розписатися» означало офіційно оформити стосунки в радянській установі, після чого наречені стають чоловіком і дружиною. Процедура нетривала -кілька хвилин.». І різка зміна тональності

посеред речення, коли героїня згадує про особисте: «і ось ми зі свідоцтвом про одруження в кишені прощаємося до вечора, власне до того часу, коли на переповненому пероні упхаємося в потяг. Нас чекали в селі.» [2, с. 6]. А тепер опис сучасних передвесільних хвилювань родини, яким розпочинається розповідь героїні: «Цього літа моя онука виходить заміж, і кожен має частину обов'язків: син вимірює кроками залу вже четвертого ресторану, щоб визначити, чи всі гості помістяться, хоча власники надають йому план із розміченими місцями; невістка обійшла всі крамниці.» [2, с. 6]. В епізоді домінують добрий гумор і любов рідних один до одного. У попередньому - все навпаки. Основна тональність - відчуття загрози і чогось бридкого. На обряді вінчання героїні присутні, крім молодих, лише їхні матері - всього четверо. Антитеза колосальна.

Коли героїня згадує про вранішню підготовку до її вінчання, актуалізується питання збереження національних традицій. Оповідачкою створюється особливий, піднесений настрій. Таке враження підсилює і поступовий перехід від оповіді в минулому часі до дієвості теперішнього часу, і прийом кільцевої композиції смислової частини, якою стає наведений уривок: «О п'ятій ранку мене розбудила мама: час. На підвіконні лежав віночок з барвінку - його сплела вона, не дружки. Ось холодна полотняна сорочка падає на мене після легкої купелі. Мама заплітає мені косу. Я вдягаю на шию коралі, подаровані нареченим. Уже час.» [2, с. 6]. Образ барвінкового віночку у тексті повторюється ще раз, завдяки чому витворюється додатковий контекст (натяк на втрату національної свідомості сучасниками), у якому віночок виступає символом збереження й передачі народних традицій по жіночій лінії - від матері до дочки. У героїні син, і тому сакральні знання й відчуття перейдуть до онуки: «Коли моя онука йтиме до шлюбу, - пишно, ні від кого не ховаючись, я сплету їй барвінковий вінок і дам свої коралі. І розповім про свій - альтернативний - шлюб» [2, с. 6]. Остання фраза є морально-емоційним апофеозом оповіді. Попри патетичність, вона не сприймається як надмірна, проте змушує героїню звіритися з тим високим і чистим, що було в неї, а нас - перевірити, чи ми маємо цю святиню в собі - національне самоусвідомлення.

Смислова об'ємність створюється численними паралелями й недомовленостями. Оповідачка не випадково зазначає, що весільний віночок їй сплела мама. За традицією, це справа дружок. Однак у часи повального стеження і репресій взяти участь у церковному весіллі означало закреслити своє подальше життя і внести себе в «чорний» список неблагонадійних. Тому на весіллі було так мало людей, і тому мати сама плела вінок. Відповідно постає питання: чому невістка героїні не плете вінка своїй дочці? Питання не наголошене, проте у підтексті можна прочитати, що національна свідомість у теперішніх молодих українців знаходиться у зародковому стані, вона знищена страхом попередніх років, і тому їй треба обережно і ненасильно пробуджувати до життя. Взагалі

антитеза, як і у попередній літературній традиції, залишається улюбленим прийомом у творчості Оксани Думанської. До сенсів-маркерів можна віднести текстово не надто наголошену опозицію «чисте-нечисте». Згадаймо розповідь про те, як оповідачка збиралася до загсу: «Руки... Їх важко було відмити й у кінці робочого дня, бо глина в'їдалася в усі пори. Але зараз я просто витерла їх сухою шматкою, що колись була рушником у дрібні квадратики» [2, с. 6]. Створюється дисгармонізуючий паралелізм до «легкої купелі» і чистоти думок нареченої перед вінчанням.

Прийом розірваного наративу, коли думки оповідачки про близьке весілля онуки змінюються згадкою про таку ж подію власного життя, не просто динамізує оповідь. Композиція достатньо складна як на такий невеликий твір. Сюжетні компоненти вибудовані двома лініями, складають дві історії - одруження героїні та весілля її онуки. Лінія весілля онуки - композиційне обрамлення до сюжетно більш розгорнутої оповіді про одруження героїні, є мотивуючим чинником звернення героїні в її «Я-нарації» до спогаду про власне минуле. Однак фінал, у якому героїня з дидактично-підсумовуючим висновком націлена на майбутнє, виявляє домінуючу лінію сьогодення. Загалом жанровий наратив оповідки позначений ліричністю. З одного боку, маємо суто епічну, хоча й емоційну, розповідь про дві події, одна з яких завершена, а інша триває, проте з іншого - послідовність розгортання наративу зумовлена логікою переживання моменту героїнею, що властиве ліричному наративу малої форми. Зміна оповідних моментів, поданих лаконічно, переважно в манері парцеляції, відбувається у такій послідовності: самопрезентація героїні (знайомство з читачем, експозиція) - переживання передвесільних клопотів родини у тривалому теперішньому часі - спогад про підготовку до власного весілля в давноминулому часі - ретардація для пояснення читачу з теперішнього часу реалій минулого - емоційне переживання підготовки до власного вінчання (сприймається героїнею як власне теперішнє переживання, найреальніша подія, емоційна кульмінація) - вінчання (домінує констатація найсуттєвіших реалій, дія, як така, відсутня) - діалог-пересторога (натяк на можливу розплату через «необдуманий» вчинок) - згадка про подальше життя (констатація основних подій подальшого життя - звичні будні, хрещення сина. Цією деталлю наголошується відвага жінки, яка виявила в собі мужність протистояти системі, будувати власне життя за законами моралі, а не аморальності) - погляд у майбутнє, що підтверджує її впевненість у правоті обраного шляху збереження національних традицій і духовності (сміслової кульмінація).

Легкий гумор, з яким оповідається про подію, приховує «сльози» прожитого життя, а назва, що іронічно сприймається як натяк на сучасні екстравагантні весілля, переводить читача на інший рівень свідомості й усвідомлення справжньої сутності речей і сакрального у своєму житті. Як альтернатива постає вибір стилю

життя - свідомого (усвідомлюваного, коли відповідаєш за власний вибір і власну долю) чи несвідомого (коли живеш за штампами, безвідповідально, як манкурт). Повторення назви твору в заключній фразі оповідки переводить основну тональність з піднесеної до іронічної. Таке зниження ніби пропонує читачу різні варіанти сприйняття прочитаного: кумедна історія з минулого, варіант «альтернативного» весілля, новий погляд на своє життя.

Інші оповідки дібрані у такий спосіб, що створюють цілісну картину буття. Не абстрактної картини буття взагалі, що в проекції розширюється на всесвіт, а погляду на буття жінки, її долі в сучасній Україні. Героїня-оповідачка кожної оповідки Оксани Думанської чимось нагадує знамениту міс Марпл Агати Крісті: спостережлива, вдумлива, іронічна, вміє робити висновки. І в результаті твір, що приємно читати, перетворюється не на школу життя, а на зображення «скриньки Пандори» - тих проблем, з якими виживають у новій Україні сучасні жінки, які мають бути носіями національних традицій і берегинями домашнього вогнища. В оповідках представлені й увиразнені риси національної ментальності української жінки. Художня акцентуація їх відбувається за допомогою вже добре відомого прийому - погляду збоку. Жінка отримує змогу подивитися на себе зі сторони - очима іноземця («Що ти зробила зі своїми руками?», «Що то за чоловік...»), очима подруги («Нові мешти») та психотерапевта («*Medice, cura te ipsum!*» (Лікарю, вилікуйся сам!)). Проблема в тому, переконує автор, що українська жінка не знає, чого вона варта. Поряд ставляться і гострі соціально-політичні проблеми, серед яких - протистояння Східної і Західної України, що й досі не подолане. Любов до людей, толерантність - це ті якості, які змусять людей об'єднатися, і цій якості письменниця закликає вчитися у молоді, змальовуючи «інтернаціональний» колектив студентської молоді зі Слобожанщини, що їде в Карпати на курорт («Татарин»). Героїня цієї оповідки не нарікає на молодь, а навпаки - закликає вчитися у неї: « -Діти всюди однакові, - сказала моя подруга. - Можливо, вони навчають своїх батьків поміркованості...» [2, с. 12]. Логічним завершенням і смисловою кульмінацією збірки є оповідання «За півдоби до пологів», яке нагадує жінці, що вона - той гвинт, на якому все обертається (якщо згадати російського класика Льва Толстого), і саме від неї залежить майбутнє її родини і не тільки, бо люди творять історію, а історія - це ми. «Цю хроніку подій я переказую так детально, аби ви знали, що жінка - завжди насамперед господиня» [2, с. 13], - підкреслює оповідачка свою позицію.

Отже, можемо підсумувати, що для літературної свідомості Оксани Думанської, відображеної у її «Оповідках з жіночої торебки», характерні такі художні домінанти, як лаконізм, яскраве подання історії, що має основні сюжетні компоненти, хай і в редукованому вигляді чи подані в орієнтації іншого жанрового нарративу, ціннісна орієнтація смислотворення, ненав'язливий дидактизм,

заглиблення у свідомість героїв, відстеження їх самоусвідомлення, винесення у центр нарративу питань не онтології, а радше антропології. Герой моделюється у такий спосіб, щоб представити не усвідомлення ним себе у світі чи його законів, а унаочнити основні моменти життєвої позиції, що репрезентує аксіологічну домінанту художнього мислення й створеної в «Оповідках.» картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Габор В. Від Джойса до Чубая / Василь Габор. - Л.: Піраміда, 2010. - 168 с.
- Думанська О. Оповідки з жіночої торбки / Оксана Думанська // Дніпро. -2011. - № 3. - С.4 - 13.